

УДК 811.111'42'276.3

КВІР- І ТРАНС-ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПЛЮРАЛІЗОВАНОЇ ГЕНДЕРНОЇ ДУАЛЬНОСТІ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Марчишина А. А.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті зроблено спробу схарактеризувати вербальні особливості таких різновидів гендерної ідентичності, як «квір» і «транс». Встановлено кореляцію статево-гендерних чинників, що визначають ідентичність персонажа постмодерністського художнього тексту. Виявлено роль мовних засобів у конструюванні й репрезентації гендерної ідентичності.

Ключові слова: стать, гендер, гендерна ідентичність, фемінність, маскуліність, квір, трансгендер, транссексуал

Марчишина А. А. Квір- и транс-идентичность: вербализация плюрализованной гендерной дуальности в постмодернистском художественном тексте. В статье сделана попытка охарактеризовать вербальные особенности таких разновидностей гендерной идентичности, как «квир» и «транс». Установлено корреляцию половых и гендерных факторов, определяющих идентичность персонажа постмодернистского художественного текста. Выявлена роль языковых средств в конструировании и репрезентации гендерной идентичности.

Ключевые слова: пол, гендер, гендерная идентичность, феминность, маскулинность, квир, трансгендер, транссексуал.

Marchyshyna A. A. Queer- and trans-identity: verbalization of pluralized gender duality in a postmodernist literary text. The paper attempts to characterize verbal peculiarities of such types of gender identity as 'queer' and 'trans'. Correlation between sex and gender is considered to identify a character of a fiction text. Verbal means of gender identity formation and presenting are treated as crucial tools of characters interpretation and their functioning in a text. 'Queer' is a generic notion meant to nominate a person who falls outside the heterosexual mainstream or the gender binary. The term used to be slang or taboo, but recently it has lost its pejorative and offensive colouring and is used to nominate anybody differing from the traditional gender stereotype. 'Transgender' is understood as relating to a person whose gender identity does not correspond to his/her biological sex assigned at birth. Transgendered characters feel to be of a different sex and want to change it into the opposite or to be accepted in society as those of a different sex. 'Transsexuals' do not just desire to assume the physical characteristics and gender role of the opposite sex, but they usually have medical treatment to change their sex and undergo sex reassignment surgery. Though, 'queer', 'transgender', and 'transsexual' are often confused or treated as synonyms. Queer, transgendered or transsexual characters are recognized by verbal description of their appearance, clothes, behaviour. Gender identity is revealed in the characters' and narrator's speech.

Key words: sex, gender, gender identity, femininity, masculinity, queer, transgender, transsexual.

«... усе, що є людським, ми повинні дозволити собі висловити» (Гадамер).

Постановка проблеми. У гендерних дослідженнях донедавна панувала думка, що стать людини є незмінною природною даністю, а

гендер задається культурними й соціальними чинниками, а відтак є варіативним. Однак теоретичні розвідки (Р. Коннелл, Е. Макобі, К. Джеклін, М. Кімел та ін.) й отримані емпіричні дані підважують цей споконвічний стереотип, і його тривале існування пояснюють тим, що «гендер є формальною основою для нерівного розподілу ресурсів і влади» [1, 21].

© Марчишина А. А. Квір- і транс-ідентичність: вербалізація плюралізованої гендерної дуальності в постмодерністському художньому тексті

У сучасній науковій дискусії все гучніше звучить критика культурно встановленої статево-гендерної структури суспільства, яка базується на таких обставинах: 1) у різних культурах соціальні ролі чоловіків і жінок – різні, а подекуди – протилежні; 2) людські тіла не є статеводиморфічними – кожне тіло є носієм чоловічих і жіночих гормонів, не кожне тіло можна чітко співвіднести із однією із статевих груп (чоловічою чи жіночою); 3) гендерна ідентичність деяких людей не завжди корелює із будовою тіла (геніталії, хромосоми, гормони) тією мірою, як це встановлено культурою. Випадки інтерсексуальності (неможливість однозначного трактування статі людини) фіксуються фахівцями і вносяться до статистичних оглядів [10]. Врахування природної розмаїтості на противагу культурній «нормі» стало можливим у добу постмодерну, коли розуміння культурної конструйованості статево-гендерного стереотипу дозволяє перейти від статевого диморфізму до статевого континууму [1, 24-26]. Тому аналіз текстового втілення розкріпаченої постмодернізмом гендерної ідентичності видається **актуальним** на тлі соціально-культурних зрушень свідомості й закликів вітати різноманітність (*Celebrate Diversity* – офіційний слоган українського Євробачення-2017).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гендер постулюється як один із значущих ідентифікувальних параметрів, який, з-поміж іншого, характеризує комуніканта за його мовленнєвою поведінкою, засвідчуючи відмінності у створенні гендерного конструкту [5, 146]. У постмодерному суспільстві втрачають вплив соціальні інститути, що продукують стереотипи, тому колись непорушна гендерна дуальність перетворюється на мозаїчну плюральність. Як зазначають У. Бек та К. Лау, пройшов час, коли плюралізм маргіналізувався, а зараз він інституційно введений у норму й визнаний суспільством та законодавчо закріплений [9, 535].

Найчастіше розвиток проблематики ідентичності узгоджується із такими векторами в її тлумаченні, як психоаналітичний, інтеракціоністський та когнітивний (когнітивістський, соціально-аналітичний). Сучасний стан наукової розробки проблеми позначений тим, що підходи до аналізу структури, розвитку,

умов та особливостей становлення ідентичності класифікуються за такими напрямками: психоаналітичний (Е. Еріксон), статусний (Дж. Марсія), ціннісно-вольовий (А. Ватерман), біхевіористичний (Дж. Мід, Е. Гофман, Л. Краппман, Дж. Хабермас), когнітивний (Н. Іванова, Г. Брейкуелл, Дж. Тернер, Г. Теджфел), екзистенційно-гуманістичний (Дж. Б'юджеталь, А. Мінделл, Е. Мінделл, К. Ясперс), структурно-динамічний (Н. Антонова, Г. Боришевський, П. Гнатенко, В. Павленко, П. Лушин, В. Столін, К. Коростеліна, Л. Б. Шнейдер, В. Ядов та ін.). Однак наприкінці ХХ ст. психоло-соціальні пошуки сутності ідентичності головним чином згруппувалися навколо зазначених двох течій – теорій Е. Еріксона та Дж. Міда, ключова відмінність між якими полягала з'ясуванні вихідної точки ідентифікування: у розумінні Е. Еріксона ідентичність індивіда ґрунтується на відчутті тотожності самому собі, її безперервності у просторі й часі й усвідомленні того, що цю тотожність та її безперервність визнають оточуючі [7]; концепція символічного інтеракціонізму Дж. Міда виходила із розуміння ідентичності як здатності людини сприймати свою поведінку у безпосередній єдності із самим життям, як єдине ціле, у якому «Я» є продуктом соціальної взаємодії, сприйняття індивідом самого себе – це сфокусовані точки зору інших людей у кожній соціальній групі, до якої він входить. Тому, за Дж. Мідом, ідентичність є результатом соціального досвіду, взаємодії (інтеракції) з іншими людьми. Ця думка є поширеною в сучасних теоріях ідентичності, зокрема, в О. І. Горошко: «Ідентичність досягається тоді, коли відбувається ідентифікація індивіда з кимось або з чимось» [2, 100]. Як уже зазначалося, одним із фундаментальних онтологічних і гносеологічних принципів постмодерністської парадигми є невизначеність, розмитість, а процес пізнання трактується як «фрактальне блукання» – пошук альтернатив, комбінування поглядів; унаслідок такого руху блукання знаходяться нові образи, нові сенси й значення мови [6, 171]. Така невизначеність і «блукання» стають засадничою настановою і в пошуку гендерної ідентичності: «мультиперспективізм» (за І. П. Ільїним [3, 231]) самоусвідомлення передбачає «калейдоскопічність»

ідентифікації, унаслідок чого використовуються усі закладені природою й набуті в суспільному досвіді можливості самовираження. Постмодернізм дозволив статево-гендерним ознакам позбутись обмежувальних канонів стереотипної фемінності/маскулінності й протиставив множинність дуальності, констатуючи нерівноважність кореляції статі й гендеру.

Мета статті: встановити особливості квірта транс-ідентичностей на рівні соціально-культурного сприйняття та вербальної репрезентації.

Завдання статті: з'ясувати зміст понять квір- і транс-ідентичностей; простежити кореляцію між квір- та транс-ідентичностями як соціо-культурними й текстовими конструктами; схарактеризувати лінгвальні засоби представлення персонажів, чия гендерна ідентичність визначається як «квір» чи «транс».

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «квір» (*queer*) почав використовуватись з середини XIX ст. для позначення жінкоподібних чоловіків, гомосексуальних практик, що вважалося відхиленням від моральних, медичних та соціальних норм, і сигналізувало образливу ідентифікацію та маргіналізувало особистість у суспільному середовищі – це була ознака «звинувачення, патологізації та образи» [12, 226].

З часом квір-теорія вийшла з царини девіації й глибоко проникла в наукові дослідження, культуру та мистецтво і проникла в такі галузі, як історія, антропология, психология, політичні науки. У суспільному сприйнятті зросло розуміння «квір» як узагальненого поняття для індивідів із нетрадиційною сексуальною орієнтацією і поширювалось як на чоловіків, так і на жінок. У науковому дискурсі термін «квір» побутує з кінця 1980-х років, коли американська дослідниця Тереза де Лауретіс застосувала його у своїй статті «Квір-теорія: лесбійська і гомосексуальна сексуальності: Вступ». Вона була однією з перших, хто дослідив і надав ґрунтовну оцінку поняттю «квір», вважаючи його зухвалою, такою, що порушує усталені принципи, *постмодерністською* артикуляцією *статевої ідентичності* [14].

Із середини XX ст. «квір» увійшов у простір суспільної дискусії як сигнал соціокультурної

проблеми, яку далі вже не можна було приховувати. Семантика поняття зафіксована словниками: *1. gay or lesbian; noting or relating to a sexual orientation or gender identity that falls outside the heterosexual mainstream or the gender binary [11; 13]; an offensive way of describing a homosexual, especially a man, which is, however, also used by some homosexuals about themselves [15]; used as a disparaging term for a gay man or a lesbian; a lesbian, gay male, bisexual, or transgender person [16]*. При цьому значення девіантної статево-гендерної поведінки у лексемі «квір» не завжди представлене [8], а якщо і подане ([11; 13; 15; 16]) – то із позначенням сленгового чи табуйованого вжитку.

Отже, «квір» – родова назва особи з гендерною ідентичністю, відмінною від усталених стереотипів дуальності. Квір – це інший, незвичний, нестереотипний індивід (персонаж), який вирізняється на тлі традиційно гендерованої більшості. Особа, яка ідентифікує себе як «квір», може бути геєм, лесбійкою, бісексуалом, трансгендером, гендерно нестійкою тощо. Саме таке тлумачення має на увазі персонаж, коли заперечує свою квір-ідентичність:

Perhaps from the way I sat there staring at the floor, he added quickly, "I am not queer. I've got a girl up in Innisfil" (3).

Персонаж доводить свою гетеросексуальність тим, що він має стосунки з дівчиною (*girl*) – особою протилежної статі, що відрізняє його від «квірів» (*queer*) – осіб із маргіналізованою, найчастіше – гомосексуальною статевою орієнтацією.

У теоретичних дослідженнях спостерігається як синонімізація понять «квір», «трансгендер», «транссексуал», так і їх розведення. Віддзеркалення цього гендерно-номінативного процесу спостерігається в художньому дискурсі.

Термін «**transgender**» висвітлюється у лексикографічних джерелах переважно як прикметник: *noting or relating to a person whose gender identity does not correspond to that person's biological sex assigned at birth; noting or relating to a person who does not conform to societal gender norms or roles [11]; used to describe someone who feels that they are not the same gender (= sex) as the physical body they were born with, or who does not fit easily into*

being either a male or a female [13]; relating to transsexuals and transvestites (transgender issues gays, lesbians, bisexuals and transgender people) [15]; relating to or being a person whose gender identity does not conform to that typically associated with the sex to which they were assigned at birth [16]. Лексема-дескриптор загалом втілює такий зміст: це характеристика особи, чия біологічна стать не відповідає її внутрішнім відчуттям. Функціонування «**transgender**» як іменника позначається словниками як образлива номінація; рекомендується більш евфемістично поєднувати прикметник «transgender» з іменниками: *transgender man, transgender person* [11; 16]. Наприкінці своєї художньої оповіді про зміну біологічної статі сина («Mom, I Need to Be a Girl») Дж. А. Петерс наводить власний глосарій тематичної термінології, у якій пропонує дієприкметник минулого часу замість прикметника: *Transgendered: People questioning their gender identity which differs from their physical sex. May include crossdressers, transsexuals, intersexed and others as an umbrella term* (1, 73).

Таким чином, поняття «трансгендер» теж може застосовуватися як родові для номінації осіб із будь-яким видом гендерної дисфорії. Усічена лексема – «trans», або «Т» – вживається як розмовний заміник для «transgender» і «transsexual», які у скороченому вигляді є абсолютними синонімами:

“And Teri Lynn is..?”

“The T-girl I met online.”

T-girl. Trans girl. Right (4).

Під час розмови персонажі згадують особу, чия гендерна ідентичність визначається як «Т», або «транс», що не відповідає стереотипним уявленням про маскулінно-фемінну бінарність.

Таке ж значення має абревіатура *TG*:

“...and I found out all kinds of history on TG’s. For instance, did you know in ancient Greece and Rome, Philo writes about men transforming into women?”

TG’s. Transgenders (4).

Використана абревіатура (*TG’s*) отримує розшифрування (*Transgenders*) і приклад тлумачення (*men transforming into women*).

Трансгендерна ідентичність руйнує архетипні уявлення про кореляцію між біологіч-

ною статевою дуальністю та її соціокультурним виявом. Номінації трансгендерних ідентичностей вербальними засобами свідчать про суспільну природу мови та розвиток її лексико-семантичних засобів.

Бути трансгендером – це бути сприйнятим як особа іншої статі (*passing as a man* (2, 11)), а не доконче статі людиною іншої статі. Трансгендери відчувають себе у певній статево-гендерній ролі відповідно до вкоріненого соціального стереотипу, який виявляється, зокрема, у зовнішності:

I turned my back to the mirror and looked over my shoulder. Those legs! Coming out of the bottom of my bathrobe, a little pale, but so slim, so shapely. Legs made for high heels. Legs made for short skirts. Legs made to be seen (3).

Персонаж дивиться на себе у дзеркало й вважає своє маскуліне тіло більш схожим на фемінне, оскільки його стрункі ноги (*legs*) «створені для високих підборів, коротких спідниць» і загалом – варті того, щоб їх бачили. Така роль соматизму на позначення нижніх кінцівок, виражена трикратною градаційною епіфорою, притаманна сучасному стилю одягу й відповідає синхронічним канонам привабливості.

«Трансгендери», як і «транссексуали», відчувають себе приналежними до протилежної статі, фемінної чи маскуліної, зберігаючи тим самим традиційну дихотомію. Це відображається і в номінаціях трансгендерів: *No wonder, I was the only he-she in the place that night* (2, 9) – персонаж називає себе «він-вона» (*he-she*), оскільки за статевою ознакою є жінкою, а за гендерною – чоловіком.

Для того, щоб змінити свою гендерну приналежність, індивід проходить стадію «переходу (перетворення)»:

He raised his chin and looked at me. “It won’t go away. No matter how much I wish, or pray, she’s always with me. She is me. I am her. I want to be her. I want to be Luna.”

“You are,” I said. “You can be.”

“No.” He blinked. “I mean all the time. I want to be free. I want to transition.”

Transition? He’d never used that word. Transition meant change. Like, move from one place to another (4).

Юнак Лайєм (*Liam*) відчуває свою фемінну соціально-статеву сутність і прагне реалізува-

тись у фемінному образі, для цього постійно послуговується займенниками жіночого роду на позначення свого другого «Я». Обравши собі ім'я місячної дівчини Луна (*Luna*), він уживається в цю ідентичність (*She is me. I am her*), однак не хоче обмежуватись перевтіленнями лише вночі. Шлях до гендерної свободи він вбачає через цілковите перевтілення (*transition*).

Перехід до іншої статі може бути справою недешевою (*"I don't care how much it costs. I have to transition now"* (4)), оскільки зміна біологічних ознак – це, перш за все, дороге-вартісне і складне хірургічне втручання:

"Slow down, Liam. You lost me. SRS?" I picked up a Web page and skimmed over it. "Welcome to the Gender Identity Center," it said at the top.

Liam touched my shoulder. "Sorry. I should keep you filled in on the lingo. SRS: Sex Reassignment Surgery."

I dropped the page. My brain engaged. "You mean a sex change operation?"

His smile extended across his face. Her face. Luna's eyes grew dreamy. "Oh, Re. It's all I've ever wanted my whole life" (4).

Трансгендер Лайєм/Луна мріє про операцію зі зміни статі (**SRS: Sex Reassignment Surgery**), оскільки реалізацію своєї гендерної ролі вбачає у відповідності біологічного й соціо-культурного.

Лексема-дескриптор «**transsexual**» наділена такими значеннями в системі мови: *a person having a strong desire to assume the physical characteristics and gender role of the opposite sex; 2. a person who has undergone hormone treatment and surgery to attain the physical characteristics of the opposite sex [11]; a person who feels that they are not the same gender (= sex) as the physical body they was born with, or who does not fit easily into being either a male or a female; a person who has had medical treatment to change their sex [13]; a person who feels emotionally that they want to live, dress, etc. as a member of the opposite sex, especially one who has a medical operation to change their sexual organs [15]; relating to or being a person who has desire to assume the physical characteristics and gender role of the opposite sex [16].*

Семантика транссексуальності передбачає 1) бажання перевтілитися в протилежну стать; 2) відчуття себе в іншій статі; 3) проведення відповідних медичних маніпуляцій для зміни статі. Таким чином, значення лексеми «**transsexual**» (як іменника і прикметника) в системі мови закріплює наявність двох статей, в межах яких індивід може чи не може відчувати себе відповідно до фізичних характеристик і гендерної ролі. У деяких випадках ([13; 16]) «транссексуал» представлений як синонім до «трансгендера»: *Most jails will put pre-operative transsexuals with those of like genitalia, in other words both Danielle and Laura would have been put with men* (1, 26) – оповідачка називає транссексуалами (*transsexuals*) тих, хто ще не змінив стать хірургічним шляхом (*pre-operative*), однак уже визначився із гендерною ідентичністю.

Таким чином, відмінність «трансгендерів» від «транссексуалів» полягає в тому, що гендерно-ідентифікована поведінка останніх доповнюється штучною анатомічною зміною статі за допомогою хірургічного втручання [4, 12]. Унаслідок транссексуального перевтілення можливо стати як жінкою, так і чоловіком:

Then a male and female couple revealed to me that she was a male to female transsexual (MtoF) and he was a female to male transsexual (FtoM). Recently they had gone through the gender transition together (1, 18).

Зображена пара – фемінний і маскулінний транссексуали, які набули відповідних статевих і гендерних ознак через процедуру зміни статі (*transition*).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Постмодерністський світогляд, руйнуючи усталені стереотипи статево-гендерної кореляції, переносить гендерну ідентичність до опцій індивідуального вибору, залишаючи особистість сам на сам із відчуттями себе в образі жінки/чоловіка/іншого. Порядок денний сучасних гуманітарних досліджень містить постулювання різності. Вербалізація гендерних ідентичностей у їх плюралізованому спектрі передбачає з'ясування їхніх мовно-мовленнєвих характеристик як з огляду на концептовірні ознаки, так і в напрямі конструювання змісту художнього прозового тексту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гендер для медій / [Маєрчик М., Малес Л., Марценюк та ін.] : за ред. М. Маєрчик. – [2-ге вид.]. – К. : Критика, 2014. – 220 с.
2. Горошко Е. И. Коммуникативная виртуальная идентичность : гендерный анализ / Е. И. Горошко // Филологические заметки. – Пермь, Скопье, Любляна, Загреб. – 2009. – Перм. гос. ун-т, Вып. 7. – Ч. 2. – С. 93–105.
3. Ильин И. П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм / И. П. Ильин. – М. : Интрада, 1996. – 255 с.
4. Липовецкий Ж. Третья женщина. Незыблемость и потрясение основ женственности / Ж. Липовецкий. – СПб. : Алетейя, 2003. – 495 с.
5. Матузкова Е. П. Идентичность и лингвокультура : методология изучения : монография / Е. П. Матузкова. – Одесса : Издательство КП ОГТ, 2014. – 333 с.
6. Тарасенко В. Познание как фрактальное блуждание в мире / В. В. Тарасенко // Что значит знать? : сб. науч. статей. – М. : Центр гуманитарных исследований, СПб. : Университетская книга, 1999. – С. 168–183.
7. Эриксон Э. Идентичность : юность и кризис / Э. Эриксон [пер. с англ.] / Общ. ред. и предисл. Толстых А. В. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
8. American Dictionary of the English Language. – Электронный ресурс. Режим доступа: <http://websterdictionary1828.com>.
9. Beck U. Second modernity as a research agenda : theoretical and empirical explorations in the “meta-change” of modern society / U. Beck, C. Lau // The British Journal of Sociology. – 2005. – Vol. 56. – Issue 4. – P. 525–557.
10. Blackless M. How Sexually Dimorphic Are We? Review and Synthesis / Melanie Blackless at al. // American Journal of Human Biology. – 2000. – № 12. – P. 151–166.
11. Browse Dictionary. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.dictionary.com/browse>.
12. Butler J. Bodies that matter, on the discursive limits of “sex” / Judith Butler. – New York & London : Routledge, 1993. – 288 p.
13. Cambridge Dictionary. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://dictionary.cambridge.org>.
14. Lauretis T. Queer Theory : Lesbians and Gay Sexualities : An Introduction / T. Lauretis // Differences : A Journal of Feminist Cultural studies : 3.2. – Summer, 1991. – P. 71–97.
15. Oxford Learner’s Dictionary. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
16. The American Heritage Dictionary of the English Language. – Электронный ресурс. Режим доступа : <https://www.ahdictionary.com/word/search.html>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Evelyn J. Mom, I need to be a girl / Just Evelyn. – Imperial Beach : Walter Trook Publishing, 1998. – 77 p. – Электронный ресурс. Режим доступа : http://www.transfigurations.co.uk/filestore/Mom_I_need_to_be_a_girl.pdf
2. Feinberg L. Stone Butch Blues / Leslie Feinberg. – Los Angeles : Alyson Books, 2003. – 564 p.
3. Fu K. For Today I Am a Boy / Kim Fu. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://kimfu.ca/books/for-today-i-am-a-boy/>
4. Peters J. A. Luna / Julie Ann Peters. – Электронный ресурс. Режим доступа : <http://www.bestfreenovels.net/Young-adult/Luna/>